

Livgivende på flere vis Sundarbans er et sumpområde som ligger i deltaet der Gangeselva løper ut i Bengalbukten, og som huser verdens største mangroveskog. Da bølgen etter den store tsunamien slo inn over denne regionen i 2004, klarte vegetasjonen, øyene og kanalene å absorbere vannmassene, slik at landet innenfor for en stor del ble skånet. Bildet viser bangladeshiske honningsamlere – såkalte 'mowali' – som bruker brennende blader til å hente ut honning fra trærne i mangroveskogen.

Foto: MUNIR UZ ZAMAN, AFP/NTB SCANPIX

Etter Luther har fiksjonens hovedanliggende vært å vie seg til karakterenes individuelle moralske søken.

Den store bølgen.

Hvordan kan **en stadig mer individorientert litteratur** finne relevans i et så utpreget kollektivt problemfelt som **klimaspørsmålet**?

FREDRIK GIERTSEN
Litteraturviter og skribent

En palme i stormen. Det er en av de flotteste scenene jeg har lest i noen bok den senere tid: En ung, kvinnelig marinbiolog – amerikansk med røtter i Bangladesh – er på besøk i det bengalske elvedeltaet Sundarbans. Piya Roy, som hun heter, er involvert i miljøvern og grønn politikk, men hun er primært kommet til denne øygruppen ved Ganges' utløp for å studere delfiner. Hun får hjelp av Fokir som, til tross for at han hverken kan lese, skrive eller snakke engelsk, forstår hva hun er ute etter.

Han viser henne rundt i et område fullt av farer, blant annet i form av tigre og krokodiller, men selve elementene kan også være truende. På en kanotur blir de overrasket av en storm, men Fokir er snarrådig: Han binder dem begge fast til et palmetre, for han vet at ingenting er bedre tilpasset til å motstå naturens luner enn naturen selv. De overlever ved å klatre seg til hverandre mens stormen raser, og den intense, fysiske nærheten dem imellom fyller tomrommet som fraværet av et felles språk har etterlatt.

Den store tsunamien. Dette finner sted i den indiske forfatteren Amitav Ghoshes roman «The Hungry Tide». Den

Postapokalyptisk En av hovedpersonene i JG Ballards «The Drowned World» har Paul Delvaux' maleri «Badende nymfer» fra 1938 på veggen.

kom ut noen måneder før den skjebnesvangre tsunamien slo inn over en rekke land rundt Det indiske hav og Bengalbukten andre juledag 2004, med det som følge at over 200 000 mennesker ble drept. De enorme vannmassene oversvømte også Sundarbans, og mange druknet, mens landsbyene deres ble knust til pinneved. Men de fleste palmene overlevde ved ganske enkelt å bøye seg for vind og vann, og selve deltaet viste seg som nærmest skapt for å absorbere slike flodbølger.

Akkurat som i «The Hungry Tide», altså, og både Ghosh selv og hans lesere må ha tenkt på Piya Roy og Fokir da de fikk de forferdelige nyhetene denne romjulsdagen for 12 år siden. Det viste seg fort at det her var skapt et litterært urbilde som snakket direkte til vårt forhold til klima og miljø, for også når det dreier seg om flodbølger skapt av naturen selv, blir vi minnet om det prekære i den situasjonen vi har satt oss selv i.

En avnaturalisert litteratur. Med tanke på at klimatrusselen og miljødeleggelse er samtidens mest presserende spørsmål, blir det nærliggende å spørre hvor mye litteraturen egentlig vier seg til temaet. Men også der har Amitav Ghosh kommet oss i forkjøpet, for i år har han kommet ut med boken «The Great Derangement» («Den store forvirringen»), der han ser på nettopp dette.

Og svaret er, i all korthet: svært lite (med unntak av innenfor *science fiction*, som han kanskje litt for raskt avfeier som en mindre betydningsfull sjanger). Men det har ikke alltid vært slik. Ghosh mener at litteraturen i antikken og middelalderen var langt mer i pakt med sine omgivelser, men at den siden reformasjonen i 1517 har gått igjennom en gradvis avnaturalisering. Etter Luther har fiksjonens hovedanliggende vært å vie seg til karakterenes individuelle moralske søken, i samsvar med protestantismens bud om å vende seg innover for å finne frelse. Senere lot den seg også påvirke av opplysningstiden, en periode da mennesket begynte å betrakte seg som herre over naturen.

Individuell moral. Et særlig viktig øyeblikk i denne henseende var utgivelsen av den første moderne romanen, Daniel Defoes «Robinson Crusoe», i 1719. Denne ufrivillige øyboeren er en arketypisk *Homo economicus*, en som søker mest mulig velvære gjennom å underlegge seg naturen ved hjelp av langsiktig tenkning (*men minst mulig innsats*). Dette rimer godt med en stadig mer innflytelsesrik økonomisk teori om at nøkkelen til lykken, også for fellesskapet, ligger i å gi individene frihet til å søke sine egne mål.

Den store bølgen.

Siden Crusoe er fanget i sin ensomhet, blir han tvunget til å vie det meste av sin tid til introspeksjon, og fra ham går det en rød tråd til en rekke av de siste hundre års mest kjente romankarakterer, slik som vi møter dem i James Joyces «Ulysses» (1922) og Karl Ove Knausgårds «Min

Den ufrivillige øyboeren Robinson Crusoe er en arke- typisk Homo economicus, en som søker mest mulig velvære ved å underlegge seg naturen ved hjelp av langsiktig tenkning (men minst mulig innsats).

kamp» (2009-2011). Skjønt Ghosh overser heller ikke de mer kollektivistiske romanene til Charles Dickens, Leo Tolstoj, John Steinbeck, Chinua Achebe og deres like, men her er romanens funksjon først og fremst å opprettholde troen på det klas- siske bourgeoisiets ideal om orden og forutsigbarhet.

Så har da romankunsten egentlig bare vært et glidemiddel for den borgerlige kapitalismen?

Det isolerte borgerskapet. Med støtte fra de franske filosofene Bruno Latour og Guy Debord, hevder Amitav Ghosh at borgerskapet – både i Asia og Europa – lever i en kollektiv tilstand av isolasjonisme og fremmedgjorthet som tydelig kommer til uttrykk i kunsten og arkitekturen. Dette toppet seg med modernitetens inntog, da

det endelige brudd mellom natur og kultur fant sted, blant annet fordi det abstrakte og formelle overtok for det figu- rative og ikonografiske.

I Debords innflytelsesrike bok «Skuespillsamfunnet», som kom ut i 1967, hevder han at kapitalismen – blant annet ved å bytte ut virkelige objekter med symboler – har nøytralisert alle forsøk på å utfordre borgerskapets hege- moni, og at individet er blitt henvisst til rollen som tilskuer i en virkelighet det ikke har mulighet til å gripe inn i.

Gamechanger I 1815 hadde vulkanen Tambora – med en diameter på 60 km – et utbrudd som var så kraftig at det fikk konsekvenser for klimaet over hele kloden, og støvet som spredte seg, gjorde at 1816 er blitt kalt «året uten sommers».

Tidstypisk Hovedpersonene i Daniel Defoes roman om Robinson og Fredag var prototyper på datidens syn på den geskjeftige protestant og den edle villmann. Boken kom ut i 1719.

Varefetisjismens falske løfter kan bare gi falsk tilfreds- stillelse, samtidig som de virkelige veiene til lykke unn- slipper vår oppmerksomhet. Også opprøret blir fort et skuespill, fordi selve misnøyen blir omgjort til en vare, noe annonsene som dukker opp i våre dagers protestgrupper på sosiale medier så tydelig viser. I dette bildet er avantgarde- kunsten medskyldig, fordi den ikke lenger løper foran med sitt lys, men i stedet er blitt en del av «Den store forvirringen».

Tamboras utbrudd. Ghosh nevner altså kun forbigående at *science fiction* kan være et unntak fra litteraturens av- naturalisering, men han tar seg tid til å gjengi en tanke- vekkende anekdote om omstendighetene rundt denne sjangerens opprinnelse, som han – svært nøyaktig – stad- fester til Genève i året 1815. Det interessante er at dette skjedde nettopp som en følge av en verdensomspennende naturkatastrofe, det voldsomme vulkanutbruddet til Tambora, et fjell som ligger i dagens Indonesia.

Utbruddet – kanskje det største i historien – var så kraftig at det ledet til en nedkjøling av hele kloden, en forbigående klimaforandring, med det resultat at avlinger sviktet over store deler av verden. Det er blitt anslått at den samlede massen lava og stein som skjøt ut av vulkanen var på ikke mindre enn ett hundre kubikkilometer, og at 1,7 millioner tonn støv spredte seg langt av sted. Også til

Filosofen Guy Debord hevder at individet er blitt henvisst til rollen som tilskuer i en virkelighet det ikke har mulighet til å gripe inn i.

hyttene rundt Genève-sjøen, der Mary Shelley – som snart skulle bli kjent som forfatter av den banebrytende roma- nen «Frankenstein» – satt og så på den truende svarte skyen som krøp over Alpene.

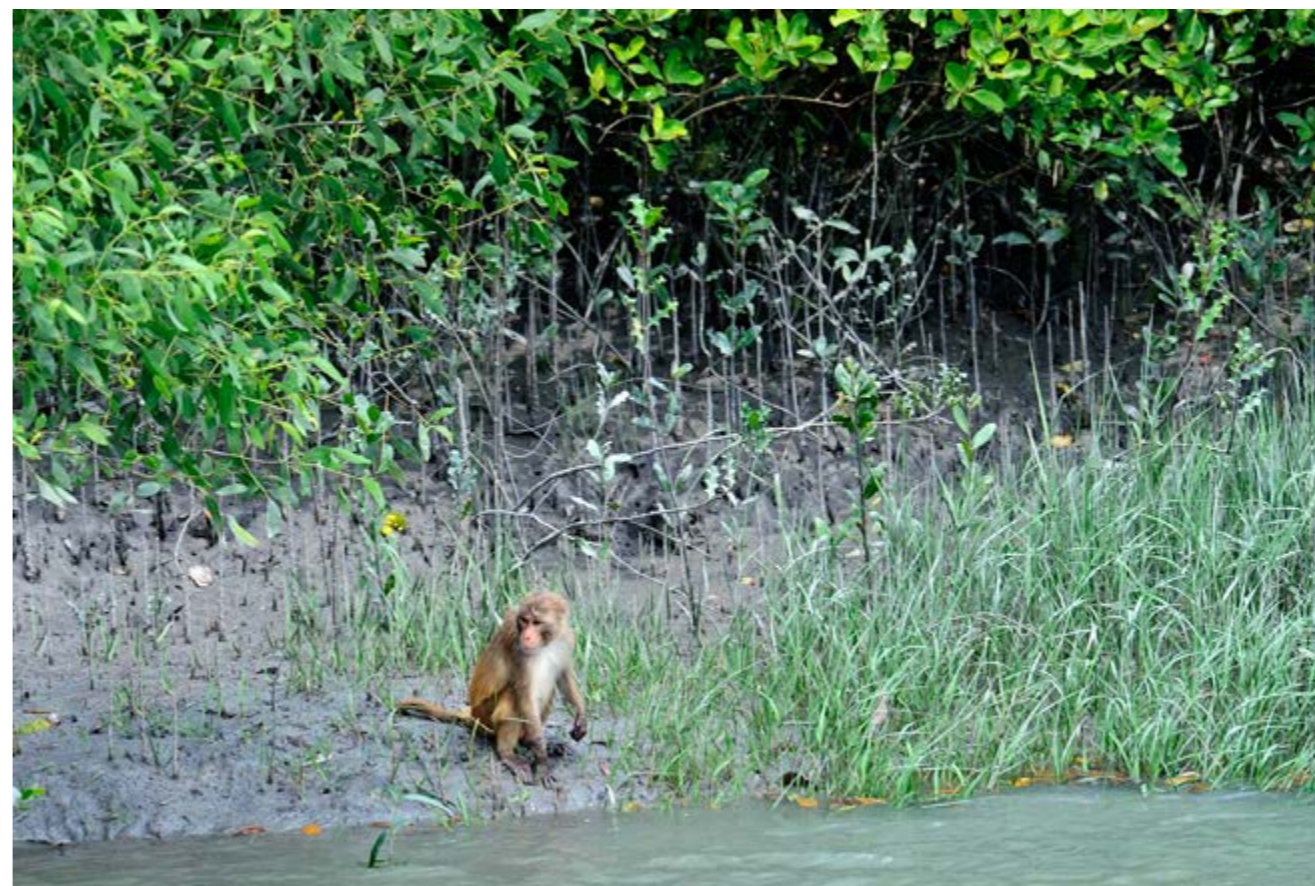
Litteratur mot fremtiden. Det er naturligvis vanskelig å sannsynliggjøre sammenhengen mellom Tamboras utbrudd og unnfangelsen av denne romanen, men det er dokumentert at Shelley og hennes reisefølge ble overrasket av dårlig vær og derfor foretrakk å underholde hverandre med spøkeshistorier foran peisen, noe som skal ha ført til at ideen til «Frankenstein» ble født. Og anekdoten har virkelig sin egen besnærende, poetiske logikk, idet den indikerer at det var naturen selv som sørget for at littera- turen gjenfant sporet, om enn kun i en undersjanger.

Hvis ikke Ghosh hadde sluppet taket her, ville han kanskje funnet frem til JG Ballards roman «The Drowned World» (1962), som er som en postapokalyptisk versjon av «The Hungry Tide». Dette er historien om en mann som – sammen med sin elskerinne – prøver å overleve i det

som er igjen av London etter at en solstorm har smeltet pol-isen, noe som har resultert i at den tidligere verdens- metropolen nå nesten er helt dekket av vann og tropisk vegetasjon: «Menneskehetens slektstre bedrev en syste- matisk beskjæring av seg selv, åpenbart på vei bakover i tid mot et punkt da en ny Adam og Eva igjen vil befinne seg alene i Edens hage» (*journ. oversettelse*).

Nederlaget. Etter hvert begynner vannet å trekke seg tilbake, og når et forandret London åpenbarer seg, innser karakterene at de fortsatt befinner seg i en ukjent verden. Her beveger Ballard seg åpenbart i freudiansk terreng, og han viser tydeligere enn det Ghosh makter i sitt mer realis- tiske litterære univers, at det dypest sett ikke er klimaet som er problemets årsak, men det at vi mennesker – krisens virkelige agenter – ikke makter å fatte situasjonen i sin fulle bredde.

Vår lammelse er så sterk at vi har vendt vår frem- gang ryggen, vi foretrekker nederlaget, vi er på vei bakover igjen.

Verdensarv En rhesusape sitter ved elvebredden i Sundarbans i Khulna, 350 km sørvest for Dhaka i Bangladesh. Sundarbans, som betyr «vakker jungel» på bengali, er verdens største mangroveskog og kom med på Unescos verdensarvliste i 1997.

Foto: MUNIR UZ ZAMAN/AFP/NTB SCANPIX

Dypest sett er det ikke klimaet som er proble- mets årsak, men det at vi mennesker ikke makter å fatte situasjonen i sin fulle bredde.